

Standart Türk Dillerinde Ünsüz Türü Pekiştirmeler Kitap İncelemesi

Book Review of Standard Turkic C-Type Reduplications

Kamil Stachowski *Standard Turkic C-Type Reduplications*, Jagiellonian University Press, Krakow, 2014, 376 s. ISBN: 978-83-233-3790-4

Ayşegül GÜRSOY*

Anahtar kelimeler

Pekiştirme, Türk dilleri, kapama ünsüzü

Keywords

Reduplication, Turkic languages, closing consonant

Türkçede çeşitli yeni sözcük türetme yolları vardır. Bunlardan biri de pekiştirmelerdir. Pekiştirmeler bir sözcüğün anlamını kuvvetlendirmek için kullanılmakta ve kendi içinde birkaç türe ayrılmaktadır. Bunlardan biri bugün Türk dillerinde belirli bazı sesbirimlerin kullanılmasıyla yapılan pekiştirme türüdür. Bu türde genellikle sözcükteki ilk bir veya iki ses alınarak sözcüğün başına tekrar eklenir ve ardından bir ünsüz ses eklenir. Bu ünsüze *kapama ünsüzü* adı verilir (Örneğin, Türkiye Türkçesinde bulunan kapkara sözcüğü bu türe bir örnektir.). Ancak bu kapama ünsüzleri her Türk dilinde aynı değildir ve bu ünsüzlerin pekiştirilmesi yapılacak sözcüğe hangi kurallar ile eklendiği de tam olarak tespit edilememiştir.

İncelemesini yaptığımız Kamil Stachowski tarafından 2014 yılında yazılmış olan *Standard Turkic C-Type Reduplications* adlı eser yazarın da ön sözde belirttiği gibi Türkçedeki pekiştirme yapılarının 20 Türk dilinden veriler ile ele alınarak tarihsel, etimolojik ve nicel açıdan incelenmesi ile okuyucuya geniş çaplı bir veri sunmaktadır. Bu eserde kapama ünsüzü ile biten pekiştirmelerin tarihi ve modern Türk dillerindeki verileri kullanılarak bu pekiştirmelerin sesbilgisi, coğrafi ve

Başvuru/Submitted: 29.06.2024 • **Revizyon Talebi/Revision Requested:** 22.09.2024 •
Son Revizyon/Last Revision Received: 18.11.2024 • **Kabul/Accepted:** 20.11.2024 • **Online Yayın/Published Online:** 02.12.2024
Sorumlu yazar/Corresponding author: Ayşegül GÜRSOY (Doktora Öğrencisi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Dilbilimi Bölümü, İstanbul, Türkiye E-posta: ayseegulgursoy@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1015-4375
Atıf/Citation: Gürsoy, A. (2024). "Standart Türk Dillerinde Ünsüz Türü Pekiştirmeler Kitap İncelemesi. *Dilbilim Dergisi - Journal of Linguistics*, 42, 89-92. <https://doi.org/10.26650/jol.2024.1507232>

dil gruplarına göre dağılımının analizi yapılmakta ve bu kapama ünsüzlerinin sözcüğe eklenme yollarının belirli kurallar ile açıklanıp açıklanamayacağından bahsedilmektedir.

Pekiştirmeler üzerine hazırlanmış olan bu kitap 4 ana bölümden oluşmaktadır. Bölümler şu şekildedir:

1. Giriş (s.15-37),
2. Veri (s.37-187),
3. Analiz (s.187-293),
4. Özet (s.293-307).

Giriş bölümünde ilk olarak kitabın, pekiştirmelerin hangi türünü kapsadığı anlatılmıştır. Çalışma belirli kapama ünsüzleri kullanılarak (yukarıdaki *kapkara* örneğinde olduğu gibi) yapılan pekiştirmeleri ele almaktadır. Ardından bu pekiştirme türünün sınıflandırılmasından, Türk dillerinde yapılan pekiştirmelerin diğer hangi dillerde hangi tür sözcüklerde, anlamda ve biçimde yer aldığından, ayrıca Fince ve Estoncada da sıfat ve zarflarda pekiştirmelerin bulunduğu bahsedilmiştir. Sonrasında ise pekiştirme çalışmalarının 11. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar tarihçesi verilerek bu çalışmaların bu konuyu ne şekilde tanımlayıp ele aldığı açıklanmıştır. Çalışmanın hedefinin geçmiş ve günümüzdeki standart Türk dillerinde ünsüz tipi pekiştirmelerin genel bir görünüşünü vermek olduğu belirtilmiştir. Son olarak çalışmanın yöntemi hakkında bilgi verilerek bu bölüm sonlandırılmıştır.

Veri adlı ikinci bölümde yazar ünsüz tipi pekiştirmelerin bulunduğu en eski örnekleri, 20 çağdaş Türk dilini ve Osmanlı Türkçesini ele almıştır. En eski örneklerden bahsedilen ilk bölümde bu örneklerin runik döneme değil 1000'li yılların ilk yüzyıllarına ait olduğu söylenmiştir. Yazarın, eserinde inceleme yaptığı çağdaş Türk dilleri sırası ile Azerbaycan Türkçesi, Başkurtça, Dolganca, Gagavuzca, Karaimce, Karakalpakça, Kazakça, Hakasça, Kırgızca, Kumukça, Altayca, Şorca, Tatarca, Türkçe, Türkmençe, Tuvaca, Uygurca, Özbekçe ve Yakutçadır. Bu bölümde her dil için ayrı alt başlık açılarak bu bölümlere de *kaynak*, *standart durumlar*, *özel durumlar*, *yapı* ve *anlambilim* ikincil alt başlıkları açılmıştır (Bunlara ek olarak Tuvacada *K.D Harrison* alt başlığı vardır.). *Kaynak* bölümünde, yukarıda adı geçen dillerde taranan kaynaklarda bulunan pekiştirmelerin sayısal verisi ve bunların yazar tarafından hangi kaynaklardan yararlanılarak bulunduğu bilgisi verilmiştir. *Standart durumlar* alt başlığında ise dillerde kullanılan ünsüz türü pekiştirmeler bulunmaktadır. Bu bölümde ilk olarak dillerdeki veriler sözlükbirim şeklinde alfabetik sıraya göre verilerek İngilizce çevirileri ile yazılmış ardından pekiştirme yapılmış biçimleri ve bu biçimlerin hangi kaynaktan alındığı belirtilmiştir. Aşağıda bu bölüm için Azerbaycan Türkçesinden bir örnek bulunmaktadır:

başğa ‘different, other’ ◊ ***bambaşğa*** (AzR`S)

Özel Durumlar alt başlığı da aynı düzende hazırlanmıştır. Ancak bu bölümün diğerinden farkı beklenmedik pekiştirme yapıma biçimleri veya sözcüğün kökeninin anlaşılacağı durumları ele almış olmasıdır. Ayrıca bu bölümde her biçimin ardından o pekiştirme hakkında açıklamalar yapılmıştır. Yapı alt başlığında ünsüz türü pekiştirmelerin o dilde hangi kapama

ünsüzü ile yapıldığı ve bunların sayısal değerleri verilmiştir. Aşağıda bu bölüm için Yakutçadan bir örnek bulunmaktadır:

n: 3 examples: kyžy, sikej, and utary

İkinci bölümün son alt başlığı olan *anlambilimde* pekiştirme ile yeni sözcük türetilmesinin ardından anlam açısından sözcükte hangi değişimlerin gerçekleştiği veya gerçekleşmediğinden ve bu pekiştirmelerin sözcük türlerinden söz edilmektedir.

Analiz adlı üçüncü bölümde, veri bölümünde ortaya konmuş olan pekiştirmelerin analizi yapılmıştır. İlk olarak farklı Türk dillerinde bulunan pekiştirme yapma biçimlerinin bir özeti tablo şeklinde verilmiş ve her özelliğin açıklaması ayrı başlıklar altında özetlenmiştir. Bu bölümde Türk dillerindeki pekiştirmelerin sesbilgisel ilişkiler açısından p- ve mprs- dilleri olarak iki bölüme ayrıldığından bahsedilmiş, bu iki dil grubunun pekiştirme yapma yolları verilerden örnekler ile açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, ikinci olarak *Yapı* alt başlığı açılmış ve pekiştirmelerin yapısı ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Bu bölüm 7 alt başlık şeklinde oluşturulmuştur. Bu alt başlıklarda dillerin sesbirimler arasındaki benzerliği azaltmak için farklı kapanma ünsüzü kullandıklarından ve bu dillerdeki kapanma ünsüzlerinin benzerliklerinin veya farklılıklarının sebeplerinin neler olabileceğinden bahsedilmektedir. Diller arasındaki dağınım (koşulsuz değişim) (entropy) oranına göre Türk dilleri 4 gruba ayrılmış ve bu dillerde farklı kapanma ünsüzlerinin kullanıldığından bahsedilmiştir. Bu gruplar şu şekilde ayrılmıştır:

1. Güney Sibiry Türk Dilleri: Bu dillerde pekiştirmeler çok azdır ve pekiştirmelerin neredeyse hepsi p ünsüzü ile yapılmaktadır. (Bu diller; Dolgan, Hakas, Kumuk, Oyrot, Şor, Tuva ve Uygur Türk dilleridir.)

2. Kıpçak Türk Dilleri: Bu dillerde pekiştirmeler çok fazladır ve neredeyse hepsi p ünsüzü ile yapılmaktadır. (Bu diller; Başkurt, Karakalpak, Kazak, Kırgız ve Tatar Türk dilleridir.)

3. Oğuz Türk Dilleri: Bu dillerde pekiştirmeler çok fazladır ve en çok p ünsüzü kullanılmakla birlikte m, r ve s ünsüzleri de sıklıkla kullanılmaktadır. (Bu diller; Azerbaycan, Gagavuz, Karayim, Osmanlı, Türk ve Özbek Türk dilleridir.)

4. Yakutça: Bu dilde pekiştirmeler çok fazladır ve en çok p ünsüzü kullanılmakla birlikte çok sayıda farklı ünsüz ses de kullanılmaktadır.

Bu bölümün devamında sesbilgisel kuralların 4 grup içindeki işleyişinin ne derece kurallaştırılabileceği anlatılmıştır. Ardından, Oğuz ve Kıpçak gibi, Türk dil grupları içinde ve bu grupların arasında tarihi olarak aynı kökenden gelen bir ekle çekimlenmiş tabanlarda kullanılan kapanma ünsüzleri açısından karşılaştırma yapılmış ve nedenleri tartışılmıştır.

Üçüncü bölümde diğer bir alt başlık ise *Anlambilimdir*. Bu bölümde de 5 alt başlık verilmiştir. Bu alt başlıklarda pekiştirmeleri anlam alanları ile gruplayarak renk adları ile pekiştirmelerin bütün dillerde yaygın olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca, Türk dil gruplarında bulunan pekiştirmelerdeki anlambilimlerin art zamanlı olarak nasıl bir gelişim göstermiş olduğu anlatılmıştır. *Tarih* isimli alt başlıkta ise pekiştirmeler üzerinde yapılacak açıklamaların eş zamanlı değil art zamanlı olmasının daha doğru olduğundan söz edilmiştir. Ancak art zamanlı

olarak yeniden yapılandırmanın da elimizde yeterince veri bulunmaması gibi sebeplerden dolayı mümkün olmadığı söylenmiştir. Çuvaşça, Moğolca ve Tunguzcadaki pekiştirmelerden ve bugün kullanılan pekiştirmelerin kökeninin nereden başlamış olabileceğinden bahsedilmiştir. Pekiştirmelerin Türk dilleri arasındaki etkileşim ile yayıldığını kabul etmenin daha doğru olacağı söylenmiş, Osmanlı Türkçesi ve en eski kanıtlar hakkında bilgiler verilerek karşılaştırma yapılmıştır.

Özet adlı dördüncü bölümde kitapta anlatılmış olan konuların genel ve önemli durumların kısa bir özeti sunulmuştur. Bu konular *şimdi*, *geçmiş*, *yapı* ve *istisnalar* ikincil alt başlıkları altında özetlenmiştir. Bu bölümdeki ikinci başlık ise *sonuçtur*. Bu bölümde çalışmada ve analiz aşamasında bulunan en önemli bulgular maddeler şeklinde verilmiştir. Bunların sonucunda;

- Pekiştirmeler üzerinde yapılacak araştırmaların art zamanlı ve karşılaştırmalı yöntem ile yapılması,
- Pekiştirmelerin yapısının sesbilim kuralları ve anlambilim ile tam olarak açıklanamayacağı,
- Pekiştirme yolu ile sözcük yapma biçiminin bazı diller hariç p- ile kurulduğu ve bu kapanma ünsüzü seçiminin kısmen sesbilgisel ve coğrafi etkiden veya kalıttan kaynaklandığı,
- Anlam açısından pekiştirmelerin Yakutça hariç anlam alanlarının çeşitli ve diğer dillerle benzer olduğu,
- Pekiştirmelerde coğrafi yakınlığın benzerlik açısından daha çok rol oynadığı, Türklerin ilk olarak ortaya çıktığı ve yayıldığı bölgeden uzaklaştıkça kapanma ünsüzlerinin çeşitlendiği,
- Evrimsel olarak pekiştirmelerin Türk dillerinin henüz ayrılmadığı ana dilin Altayca olduğu zamanda başladığı,
- Pekiştirmelerin 11. yüzyılda gelişmiş şekilde bulunduğu gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Bu bölümün ardından *Ek* ve *Dizin* bölümleri verilerek çalışma bitirilmiştir.

Bu kitabın geniş bir veri ele alınarak hem art zamanlı hem de eş zamanlı hazırlanmış olması alana önemli bir katkı sağlamaktadır. Pekiştirmeler açısından 19 modern Türk dilinden ve Osmanlı Türkçesinden verilerin, anlamları ve yapılarının açıklamaları ile birlikte, bir kitapta bulunabilmesi bu alanda çalışmak isteyenlere kaynaklık edecektir.